

Јелена Делибашић
КНЕГИЊА МИЛИЦА ~ ЉИЉАН У ДОЛУ
~ *Ожиљак (1335–1405)* ~

Уредник
Зоран Колунџија

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

ЈЕЛЕНА ДЕЛИБАШИЋ

КНЕГИЊА МИЛИЦА –
ЉИЉАН У ДОЛУ
~ Ожиљак (1335–1405) ~

МАНАСТИР ЉУБОСТИЊА
ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад

Јелена Делибашић
КНЕГИЊА МИЛИЦА – ЉИЉАН У ДОЛУ
Ожиљак (1335–1405)

Све да Вам бива у Љубави (1. Коринћанима 16,14).

#AmorAeternus #VincenzoSguera #1950

И ма како се развијала људска мисао у будућности,

јонављаће се њрејорођаји њлајонизма,

и свајда њоново сјављајћи Љубав

у средишће свих докјрина.

#АницаСавићРебац

С њролећа, ѡамо Љубав разасјире крила,

њод самим Небом (...)

Она је ѡај Љиљан у долу,

у ком је расла Боја ради,

исјуњавајући ѡа мирисом Својих Врлина.

#ОноредеБалзак

*Украс божансјвеном Жијију Свеће Царице Милице,
као блајодарје 620. јодишњици од ујокојења и 690. јодишњици од
рођења вољене Исцелићелке срјске земље,
са смерношћу и чистјим срцем...*

M

ПРИЗНАЊЕ

~ Даровница. Свешоназор. Љубав ~

Права Љубав је учвршћивање у Вечности.

За време своје дубоке оданости посвећењу рађања ове књиге, радовала ме је помисао да ће васељенска тековина њене платонске идеје бити клица смерног нам сазнања о узвишеној стварности, да ћемо кроз њу и њезине унутрашње алегоријске складове и разлазе, те суптилне максиме и рефлексije, донекле, упознати себе. Све што јој је у утроби записано и у њој раскошно живи, дотиче и научника и песника, и путника-ходочасника. Благодарехи повољном следу догађаја, а услед пристајања на разумевање потреба лирског ткива овог научног рада, благослов је изразити посебну захвалност протојереју Данијелу Стефановићу и Светој обитељи љубостињског храма, катихети Браниславу Илићу, као и својим уваженим пријатељима – поштованом ми издавачу и цењеним рецензентима, за чију част бивам одговорна и у чији знамен помињем господина Зорана Колунџију, професора Горана Раденковића и госпођу Лауру Барну. Призиве, стремљења и Тишине за привилегован час у обраћивости непосредне среће, што дан или ускраћује или ће је, најзад, дуговечну, остварити, завештавам академику Драгану Симеуновићу, који свему остаће најнежнији глас. Моја очекивана захвалност њему, стога, нипошто није мања. Напротив. Она знатна је, праведна и охрабрујућа толико да се чак и у неом говору твари пресудно (по)клања мелемним честицама ретко оплемењујуће духовне блискости, учтиво поистовећене са искомским сећа-

њем на свеж, глиновит мирис растресите, натопљене земље (πέτραίχώρα), почивши у нама после кише: попут бесмртне одлике етарских капи које, уместо крви, теку венама богова. Сведочим привржености изображеној плеромом (πλήρωμα), као савршеном пунотом божанског (Пра)извора из ког произилазе све ароматичне еманације живота, унаточ празнини, тами и хаосу кеноме што се не опире рубности, тиме и коначности чулног света. Њиховим добрим делима дозвољен ми је живот који се не дâ порећи, досегнут тако људским интелектом Љубави, и то у часу кад сам помислила да ће изостати Реч што би му поверила чар целовите Лепоте. Љубав, узнесена до насušности, сада је сасвим исцељена у свом недостајању. Овим финим прелазима причињен ми је допуст да, и надаље, срцем корачам. По Лепоти и блакости Гласа, за дело које је одраз истинског осећања, оног по ком сам увек склона да замислим нешто неизрециво и прекрасно – срце је. Мој извор је одувек морао бити ту. Додирнути Бога руком могуће је кроз Душу другог, јер у костуру Душе станују сећања. Сећања (у) блажена, полезна и утешитељна. Сећања без прекоре, лишена порицања патњи и успомена иних, не би ли пронела радост оних којима је (за)дато да, из смрти и Љубави, утисну жиг животу. Жиг као опомену, као радост, као обелиск. Сећања драже људску машту, а човек... Човек је уметник који воли да сања. Можда због тога верујем у Тишину.

Јелена Делибашић
У Новом Саду, 2. X 2024. леџа Милосџи Госџоуње

Небеске неме Лейоше кај коју чежњом бескрајном љивукоше
крујови морски са небеских вечних колуша...
Да ли ће сјаши људима будућим око моје, храњено оћњем
сшолећа?
И слушим да клонуши неће неисцрпни мах моје снаје, кроз
јушеве шамне и сјајне...
Она ће увираши вечно у вечне изворе Божансџва.
На оживелој шами сија небески мрамор умешносџи, и Сјај му је
божанска маска на мрачном лику Бескраја.
По расцвешаним сџазама Бескраја, Њејова Душа долази из Сјаја,
и звуцима небеса дрхће широм...
Тужна сам шџо на земљи нема радосџи која ме мами, џужнија
шџо још не моју живеџи свевесела, џек о надземној радосџи.
О, ноћи велика! Ноћи љрозрачна! Једина џи си веза наших Душа.
Вечносџ ми сенчи кораке, ја ходим и чекам, не знајући да се над
мојим живоџом окренуо небески блисџави лук.
Још власи ноћи мраче мој вид, но Душа у Нади и сџрејњи чује
неизречени ход, Свеџлосџи ход љо њеној сџази недољедној.
Замире бели Рај хеленске лейоше и исџине у својим високим
небесима.
Веџар је само шушањ свиле небесна свода... Срушен љокреџом,
љољедом, снаџом Душе шџо сја кроз удове Давидова џела...
Где Сунце џоне, заљубљено, као у злаџу из љрича?
Где су медне речи моја сна? Писала сам их нејде, љо води... Но,
река мој завичаја сеџву је сачувала лаку; и свакој леџа, за мене
само, љо валима њеним њихају се широм љеруника оћњеви модри,
цвеџови воде и Сунца.
Злаџна љоља изван свеџа звоне...
Исџине Сунце једино љобедно Бескрајем сија!

Вољеном Теби... Изабраном свом учишћељу, који си сшћално био уз
мене, док сам йисала...
За Љубав, надахнуће и йосшћојаносшћ.
Изабрала сам, изабрали смо, изабрало се... У йријайшћој Сенци...
Тако је лейо...
Ако ми дойусшћиш, осшћала бих овде још неко Време, свежа и
срећна...
Ти знаш сшћазу моју (Давид 142,3).
Јер Љубав, као и смршћ, све мења.

Моли́тва

I

Да уш́оїим се у й́лавейни́ло Твоје,
Госй́оде, же́дан ја.
И радосй́ моја Те́ди, Дародавче,
румени́лом да ока́ди й́росй́оре.

II

И мо́лим Ти се,
у́рвина Тво́јих кро́з й́оно́р
бисй́тра ме й́роведи,
у ме́ни да се небеса́ Тво́ја оі́ледну.

III

И ве́йри Тво́ји
да крше́ ме земл́и, й́ре́йибл́у,
сне́зи на ме́ни (да) й́ре́зиме.
И у́за сй́амен-сй́абло
ви́йша у́з ме́не лоза
да й́ре́йузи́ сво́ј век.
И й́ице́, крила́йи сй́вори,
хи́йро да ми са і́рана
да́љини Тво́јој й́оле́ћу.

IV

Бла́жен у Те́ди да за́немим.
И од не́ма ме́не

*сїена да ѿрозбори ѿори,
ѿора цвећу.
И радосї наша Теби, Дародавче,
руменилом да окади ѿросїоре.*

*~ Момчило Насїасијевић ~
Дубље дно Души, но сїрадању.*

Нема живота мислима за које се не залаже живот.

Док у кули леїоїисац „їером из анђела їише” – а ѿо је меїафора срїске књижевносїи од „Кандора” до „Оїсаде Цркве Свеїої Сїаса” – црни бикови „ослушкују бугућносї” (...) Они ослушкују бугућносї која се зна само ѿамо їде су силе јаче од оних које су на свеїлу дана (...) Леїоїисац има две їоловине, у једној је злаїо, у друїој је „веїар и ноћ без звезда”, дакле, їоїшални црни мрак – їом руком он їише. Он їише оно шїо је црно у њеїовој руци, ону їоловину у њему која није злаїна, која рађа леїоїис, док се она кићена, злаїна суши. То црно њеїове руке је Исїина коју ваља најисаїи (...)
[Александар Јерков: ТАЈНА ЕВРОПЕ И СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ: СМИСАО (КЊИЖЕВНЕ) ИМАГИНАЦИЈЕ: АПОКРИПТИКА, Трећа ѿајна Евроїе: Евроїска имаїинација и евроїеизација срїске књижевносїи: На їуїу ка їрећој ѿајни Евроїе у немоїућој узвишеносїи]

Перо анїела се извило изнад окуїљеної браїсїва и народа, їолеїело наїоре, їе засїало у їачки їде се Црква врхунила. Пре но шїо се и овај видик свео, начас се веровало да онолицко їерце, не веће од їола їеда, може да држи їисушїе лиїри їежине їолулоїїасїої свода Храма Св. Вазнесења. [Горан Петровић: ОПСАДА ЦРКВЕ СВЕТОГ СПАСА, Осма књиїа: Арханђели, Тридесї шесїи дан; Може ли їеро да држи куїолу?]

Величансївени Извор хармоније и склада у васиони је јединсївен.

~ Драїан Симеуновић ~

M

Прислов

Кнегиња Милица – женски корифеј српске средњовековне ђолиџике

У скромном пантеону женских ликова српске средњовековне историје, бар кад је реч о историји политичке мисли и политичког делања, својом вишеструком посебношћу снажно се издваја фигура кнегиње Милице Хребељановић (1335–1405), и као супруге, и као мајке, а надасве као „државохранитељке”.

Опевана и високо уздигнута у народном сећању, као узор племените супруге и пожртвоване мајке, ова српска аристократиња је своју величину те врсте увећала до историјског максимума оног времена комбиновањем тих својих типично женских улога са ретком умешношћу вођења политике која се, не само у оно време, већ све до данас сматрала, а и данас, још увек, увелико сматра искључиво мушким пољем мишљења и делања.

Худо и погибелно време у ком се имала затећи ставило је кнегињу Милицу Хребељановић пред највећи могући испит – испит очувања посрнуле српске државности након Косовске битке, 1389. године. На тај политички испит историје она, као удова и, уопште, као жена, у том времену кад је политика била искључиво „мушко старање” о држави, није морала изаћи. То је био њен избор освешћене владарке, суочене после Косовског боја не само више са слутњом, већ и са јасном спознајом о огромној опасности која се надвила над њену кућу и трон, колико и над цео њен народ.

Није спорно да су одувек жене моћника, из другог плана, почесто играле важну улогу у политици коју су водили њихови мужеви, као што је и сигурно да се о појединостима њихових политичких потеза веома мало зна, сем кад ћудљива историја одлучи да понуди свеколиком народном потомству понеки детаљ свог, у тајни рођеног и у тајну закопаног скоро недокучивог чињеничног блага. Такав је случај, свакако, био и са кнегињом Милицом, услед чега данас више слутимо, него што знамо врсте и количину њеног свеукупног утицаја на њеног супруга, Светог кнеза Лазара Хребељановића, за време његовог живота. Ипак, сачувани подаци довољно говоре о томе да је управо она, несумњиво захваљујући свом мањихком пореклу, колико и личној упорности, а уз велику помоћ Патријарха Спиридона, уздигла свога мужа Лазара од релативно ниског дворског чина до најмоћнијег кнеза међу Србима. Своје дело политичког уздизања најближих мушких чланова своје породице наставиће немалим трудом да учини свога сина, Стефана Лазаревића, великим и мудрим владаром, за оно време, изузетно просвећеним, у чему је и успела.

Писац ових скромних пар редака о њеном величанственом лику је, стицајем околности које су ништа друго до оно што Шекспир назива „краљ случај”, имао привилегију да из уста врсног иностраног, тачније, турског војног историчара чује верзију о периоду српске историје, у коме је не само живела, већ је и веома активно политички деловала удова кнеза Лазара, уводећи мајсторским шаховским потезима у дипломатску битку, тиху, али не мање значајну од оне војне, тек трагично по српски род окончане битке, не само целу себе, већ и своју децу, пре свега сина Стефана и ћерку Оливеру, али и ћерку Јелену,¹ без сумње, такође надарених за умеће политике. Уз то су Стефан и Јелена наследили од мајке и књижевни дар.

¹ Јелена Балшић, трећа ћерка кнегиње Милице и кнеза Лазара, удала се око 1386. године за Ђурђа Другог Страцимировића Балшића, који је владао Горњом Зетом. После његове смрти, 1403. године, она се прихватила да управља земљом уместо свога сина, младог Балше Трећег, све до 1411. године, када се удала за босанског војводу Сандаља Хранића.

Колико је вероватно да су они тај дар добили понајвише од своје мајке, толико је исто могуће и да је она наследила дар за политику од својих предака Немањића, њене девојачке породице. Наиме, Милица је била ћерка кнеза Растка Немањића, унука Немањиног најстаријег сина – Вукана. У „Житију кнеза Лазара“ из 1392. године, за кнегињу Милицу се каже: „Беше рода светла и славна и, нарочито, од царског неког корена, племена Светог Симеуна Немање, првог Господина Србима.“ Нема никакве сумње да је већ и сама чињеница њеног Светородног порекла била од велике помоћи кнегињи Милицы у њеном вођењу политике. Њено порекло је утирало пут њеном уму.

Будући да је била, како бележи њен биограф, „сваким врлинама украшена, милостива, штедра, тиха и сваком добром нарави испуњена“, њеном државотворном умећу је само могло допринети то што је често боравила на двору свога рођака, Цара Душана, да би потом, по позиву њега и царице Јелене, као њихова миљеница, она прихватила да код њих и живи. На Душановом двору је упознала и Лазара Хребељановића који је тада службовао код њега и за кога се, уз Душанов и Јеленин царски благослов, и удала 1353. године.

Грешка је мислити о њој као владарки која је, као и друге које је затекла судбина удовице, тек формално обављала рутинске владарске ситне послове само док најстарији син, у њеном случају – Стефан, не досегне пунолетство.

Кнегиња Милица је, напротив, била „свеизабрана“ и имала је итекако особену политичку стратегију. Та стратегија се по форми, мада не и по крајњем циљу, веома разликовала од стратегије њеног покојног мужа, кнеза Лазара. Тежећи као и он – слободи, она, за разлику од њега, више не ставља у први план принцип беспоштедног војног супротстављања Турцима и Угрима, као опасним суседима, већ високо уздиже принцип сарадње и миротворства. Уместо звекета оружја, на српском двору је, њеним доласком на трон, завладала високоумна дипломатија. Може се рећи да је у спољној политици спроводила принцип свесне жртве ради остварења коначног циља, а да је у унутрашњој политици наставила да следи

владарску немањићку идеологију снажног ослањања државе на цркву и њеног очувања и, кад год је могуће, ширења поседа. На то су је терале и тешке економске прилике у ратом осиромашеној српској држави. О незавидном материјалном положају у коме су се, након Косовског боја, нашли и она и њена деца, а не само српски народ, најбоље сведоче дубровачки извори тога доба. Већ и та чињеница говори у прилог логичности Миличине стратегије. Ратовање захтева велики новац, а њега није било, као што више није било ни довољно људи обучених и спремних за рат након бројних, па чак и међусобних српских војевања у протеклим деценијама, а нарочито после два, по Србе, бројчано веома погибелна сукоба – Маричке и Косовске битке. Како су забележили хроничари, веома велик број српских витезова и, уопште, људи вичних оружју, у релативно кратком року је изгинуо, па се српска држава, којом је завладала удова Милица, углавном ослањала на сељаштво које, мада бројно (јер „нико од себара не погибе”), ипак није било довољно вично ратовању. У таквим околностима избор нове политичке стратегије, од стране кнегиње Милице, исказивао се као потпуно примерен спољнополитичким и друштвено-економским околностима њеног простора и времена.

Ако је за веровати, а зашто и не би, ласкавим, колико и горким оценама турског историка, кнегиња Милица је, по свему судећи, била та која је својом (а не турском) вољом и иницијативом послала своју најлепшу кћер у султанов харем, чиме је исту дискретно подигла и на турски владарски трон, како би уз њену драгоцену помоћ сачувала не само своје поседе и свеколико српство, већ и цело своје европско залеђе од даљих турских напада, у чему је лепа Оливера, вођена мајчином руком (а што жене у браку и данас чине), била толико успешна да је успела окренути свога мужа, а Миличиног и нашег зета, султана Бајазита Првог, у његовим војним походима претежно на сасвим другу, како ће се испоставити по турске државне интересе, јалову и војно погубну страну, ка татарским просторима, што ће Бајазиту доћи главе након више малих, потпуно бесплодних победа, а потом и изгубљене одлучујуће

битке код Ангоре, у судару са каном Тамерланом. Из турских записа тога доба и оцена савремених турских историка следи да је управо из тог разлога султан Бајазит Први био најнеуспешнији у дугом низу турских султана, и то у тој мери, да то данас за последицу има не само негативну свеукупну историјску оцену о њему, већ и трајну националну одиозу која се, између осталог, огледа и у нимало неважном детаљу да у изузетно пространом војном музеју у Истанбулу, међу сликама свих турских султана, да ли случајно, једино нема његовог портрета, и да у ликовним приказима свих турских победа у истом музеју нема Косовске битке, јер за турску страну то и није била победа, не само зато што је у тој бици пострадао султан Мурат, већ и из разлога немања опипљивих резултата те битке, као много значајнијег фактора за формирање коначног суда о успеху сваког, а не само војног подухвата. Такав игнорантски однос свакако је у вези са чињеницом да је његова неуспешна, колико и упорна „источна војна“ окончана падом турске државе у монголско ропство из кога ће Турци изаћи тек након Тамерланове изненадне смрти. Исходи Косовске битке, као позитивни по Турке, доћи ће тек у времену иза владавине кнегиње Милице и њеног сина Стефана, и биће уграђени само као потпорни делић у империјалне заслуге наредних турских султана.

Не само турско, већ и угарско виђење тог дела наше, колико и њихове историје, приказује Милицу као умну и веома промишљену дипломаткињу, која све време свог световног ангажовања на очувању поседа Лазара Хребељановића и српске државне баштине, уједно, својим вештим и дугорочно ефектним политичким потезима, ствара услове да се српска држава, прво под њеним дискретним непосредним владарским вођством (1389–1393), а потом на челу са њеним сином, не само очува у целости, већ штавише, и увећа, тако да ће њен и Лазарев син, Стефан Лазаревић, неспорно руковођен и њеним мудрим саветима, колико и својим сопственим одлукама, након бивствовања на турском двору, а потом потпуним одступањем од њега и везивањем за угарски трон и угарско племство, завладати импозантним српским др-

жавним простором који се простирао од Јадрана до у дубину Угарске, и који је чак два пута био већи од онога којим је владао његов отац, славни кнез Лазар, а што ми у својој „постковској кукњави” често заборављамо.

Тако је кнегиња Милица, стрпљиво исткавши политичко златно руно по Србе, претворила српски војни пораз, који Турци не сматрају за њихову победу и који је, објективно гледајући, био војни реми, у велику српску државотворну победу, а не само у територијални тријумф своје уже породице, зацело, бар у оној мери у којој важи турска оцена да су резултати и непосредна добит доказ да ли је нека битка добијена или изгубљена?

Њена богата политичка, и нарочито дипломатска активност укључује разне мале и велике политичке и верске подвиге, као, на пример, када је, заједно са својом рођаком Јеленом (у монаштву Јефимијом, „ћерком господара Дrame и женом деспота Угљеше Мрњавчевића”), отишла 1398. код султана Бајазита да заступа интересе свога изненада животно угроженог сина Стефана који се огрешио о свог зета и „домаћина”, ставши, у угарско-турском сукобу око Босне, на страну супротну турској. Том, за оно време више него смело, колико и успешном потезу две српске удове, о коме пише Григорије Цамблак, може се придодати и велика заслуга треће српске жене, Оливере, њене ћерке и тада најдраже, самим тим, и најутицајније супруге турског султана Бајазита, која је снагом свога уплива на мужа не само спасила живот свом брату Стефану, него је и издејствовала пренос моштију Свете Петке те исте, 1398. године, из несигурне Влашке у Србију, у средњовековни град Жупањевац. Одатле су мошти ове велике Светитељке, око 1400. године, пренете у манастир Љубостињу, а потом у Београд, где су биле смештене у Капели Свете Петке на Калемегдану,² а од 1641. се налазе у румунском граду Јаши.

О Миличиној политичкој умешности сведочи и њено ангажовање на удаји својих бројних кћери за владаре у окружењу,

² Данас се у тој београдској цркви чувају само два прста Свете Петке.